

Bygningsruiner i tre

Jørn Berget

Det sammenraste stølsfjøset, ei utløe på skakke, et gjennområttent sel. I utmarka er det ikke uvanlig å komme over bygninger i sterkt forfall. Stølsdrifta tok kanskje slutt for flere tiår siden, og med bortgjemt beliggenhet har noen av disse husa blitt overlatt til vær og vind. Møtet med slike bygninger, eller restene etter dem - i et kanskje gjengrodd kulturlandskap, kan gi mangslugne opplevelser. Alt fra pittoreske motiver til dypt vemod over en livsform som er borte eller i ferd med å forsvinne. Stølen eller setra vekker for noen fremdeles assosiasjoner om buferdsdag, kubjeller og somre etter naturens rytmer. Til og med i ruintilstand har slike bygg en aura av frihet rundt seg. Mens den mer "kultiverte" ruinen har inngjerdinger, vedlikehold og grader av restaurering, framstår utmarkas ofte uforstyrrede ruiner uten den distansen som kan oppstå når noe underlegges formidling og tilrettelegging. I et større perspektiv er gleden selvfølgelig kortvarig. Uten restaurering eller andre tiltak er det kun murer, holdsteiner og steingjerder som blir værende igjen.

Noe av det besnærende med denne typen ruiner er hvordan materialene brytes ned og forvitrer. På disse bygningene har tjære, beis eller maling hørt til sjeldenhetene, og treverket eksponeres for sol, regn, vind og snøfokk. Dersom forfallet ikke har kommet for langt og råten ikke har fått godt tak, viser materialene i disse bygningene et eksempel på at aldring og foredling kan gå hånd i hånd. I hus bygget etter siste krig finnes nedbrytinga oftest skjult bak maling, panel eller plast, mens utmarksruinene tydelig framviser materialenes kvalitet og beskaffenhet.

Mange av de gamle stølsbuene/selene, og attpåtil fjøsene, har blitt ombygd og fått funksjon som hytter. Nye tak med bruk av moderne materialer

som bølgeblikk og torvplast har på denne måten tatt vare på en særpreget del av kulturarven, og noen av våre fineste kulturminner. Med fokus på den håndverksmessige kunnskapen som ligger til grunn for å reise et bygg og holde taket tett, er det paradoksalt nok de tilfeller hvor naturkreftene har fått råde fritt som ofte vekker den største interessen. Fascinasjonen for uforstyrra forfall dreier seg her ikke om naturens overtagelse av menneskelig virksomhet, men om muligheten til å oppdage raffinerte måter håndverkere har løst den utfordringen det er å bygge, ved hjelp av de materialer som fantes i umiddelbar nærhet. De velmente og effektive reparasjonene med moderne, stedsfremmede materialer, som vi ser utført fra 1960-tallet og framover, har både berget og utslettet en del av bygningstradisjonen.

En av de tingene som særpreger den eldre byggeskikken sammenlignet med dagens bygging er at materialene ofte ble hentet rett fra skogen og nær byggeplassen. Videre bearbeiding ble gjort av håndverkerne selv, slik at det ble mulig å ha styring på virket fra treet sto i skogen til bygningsdelen lå i huset. Dette har ført til en bred og kompleks variasjon av lokale skikker for materialvalg, bygningstyper og håndverksteknikker. Her til lands har den samme utfordringen, det å skulle legge et tett tak, vært løst med et utall av materialer som bjørkenever, torv, tre av ulike slag (bord, spon, gvåv), skifer, gras (takrør) eller granbark.

Håndverk med emner rett fra skogen åpner for uoverskuelige valgmuligheter når det gjelder å velge og få fram det beste i materialenes egenskaper. Å forstå tankegangen som ligger i en del av tradisjonshåndverket, krever lang erfaring og evne til å tre utenfor vår tids standardiserte byggeri.

Gjenopptagelse av håndverkstradisjoner i antikvarisk sammenheng har vist seg mer krevende enn forventet. Etter at prinsippet om autensitet i materialvalg og verktøybruk - prosessuell autentisitet - ble viktig i bygningsvernet fra 1990-tallet, har det i flere tilfeller vist seg at kunnskap opparbeidet over lang tid ikke lar seg gjenopplive raskt og lettvint. Nylagt takteking som burde holde i 60-80 år har holdt i 15 år, tømmer man forventet ville holde i mer enn 200 år, må skiftes igjen etter kun 20 år.

Restaureringshåndverkerens tilnærming kan åpne for muligheten til å leve seg inn i de samme praktiske problemstillinger som de som var her før stod overfor. Å arbeide etter et såkalt prosessuelt prinsipp handler om å gjenskape handlingsmønstre. På bakgrunn av sporene man finner i bygningen kan håndverkeren få et glimt inn i et forsvunnet ståsted. Tradisjonshåndverk kan på det viset erfares mer som en skapende prosess enn som blind etteraping.

steinane kila inn
mot kvarandre
med uendelig tolmod:
tid og nevar

ennå er dei der
over steinlinjene i landskapet
hender
usynlege i lufta
som vengeslag
om du vågar nærme deg

dette er slitets steinar
dette er historiens skrift

Paal-Helge Haugen,
Steingjerdet, Det Norske Samlaget 1979

Jørn Berget arbeider som restaureringshåndverker i Bø i Telemark, og har utgitt diktsamlingen *Ut av spell* (2006)